

Metodologia privind constatarea și evaluarea cazurilor de dezinformare în conținuturile audiovizuale

INTRODUCERE

În ultimii ani, peste 50 de țări din întreaga lume au adoptat legi împotriva dezinformării. Uniunea Europeană a fost foarte activă în această sferă, introducând un set de inițiative în Planul de acțiune al UE împotriva dezinformării din 2018, inclusiv un Cod de practici de auto-reglementare convenit de Comisia Europeană, împreună cu principalele rețele de socializare și cu agenții de publicitate. Până în prezent, Codul, care a fost consolidat în 2022, a fost semnat de 38 de entități. Monitorizarea făcută de ERGA privind punerea în aplicare a acestuia stabilește căi utile pentru autoritățile de reglementare din UE și pentru alte autorități de reglementare cu privire la modul de abordare a dezinformării.

În octombrie 2022, a intrat în vigoare Legea UE privind serviciile digitale. Acest document a fost adoptat pentru a apropia legislațiile naționale divergente privind dezinformarea, situație care afectează negativ piața internă a UE. Odată cu intrarea în vigoare a acestei legislații, în special a articolului 45, Codul de bune practici privind dezinformarea a devenit obligatoriu pentru semnatar.

Ulterior, Comisia Europeană a înaintat o propunere legislativă cu privire la Actul european privind libertatea presei (European Media Freedom Act), care stabilește norme comune pentru buna funcționare a pieței interne a serviciilor mass-media. Aceste norme vizează, printre altele, independența furnizorilor de servicii media, libertatea editorială și transparența proprietății. Textul urmează să fie adoptat de Parlamentul European și de Consiliu până în septembrie 2023. Mai precis, EMFA împiedică autoritățile naționale de reglementare să intervină sau să încerce să influențeze în vreun fel, direct sau indirect, politicile și deciziile editoriale ale furnizorilor de servicii mass-media (articolul 4).

Republica Moldova, în calitate de stat-candidat la aderarea la UE, trebuie să transpună în practică „Acquis-ul” comunitar, care include toate legislațiile UE în vigoare, precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Prin urmare, Consiliul Audiovizualului (CA) trebuie să se asigure că legislația pe care o pune în aplicare este conformă cu legislația UE. În cazul în care nu este conformă, jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene impune instanțelor naționale să anuleze legislația națională sau, dacă este posibil (Curtea de Justiție, 1964, Costa v. ENEL, cauza 6/64), să interpreteze legislația națională în lumina legislației UE (Curtea de Justiție, 1984, von Colson, cauza 14/83).

În consecință, atunci când pune în aplicare Codul serviciilor media audiovizuale (CSMA) în ceea ce privește lupta împotriva dezinformării, CA se asigură că punerea în aplicare este conformă cu legislația UE care prevede pe de o parte, libertatea de exprimare și, pe de altă parte, în special de îndată ce EMFA va intra în vigoare, libertatea editorială pentru furnizorii de servicii media.

Potrivit CSMA al Republicii Moldova „dezinformarea este răspândire intenționată, pe orice cale, în spațiul public, a informațiilor al căror caracter fals sau înșelător poate fi verificat și care sunt de natură să dăuneze securității naționale”.

EVALUAREA

Evaluarea unui potențial caz de dezinformare începe, dacă este reclamat la CA, printr-o petiție adresată de către oricine, inclusiv de membrii CA.

Evaluarea unui potențial caz de dezinformare necesită o analiză în trei etape, după cum urmează:

1. examinarea preliminară a petiției;

2. descrierea contextului în care a apărut cazul;
3. aplicarea criteriilor de evaluare, pentru a determina dacă potențialul caz constituie sau nu dezinformare și, respectiv, dacă este sau nu încălcat CSMA.

1. Examinarea preliminară a petiției.

1.1. Petiția cu privire la un potențial caz de dezinformare trebuie să conțină informațiile prevăzute de Codul administrativ (art. 75):

- a) numele și prenumele sau denumirea petiționarului;
- b) domiciliul sau sediul petiționarului și adresa de poștă electronică dacă se solicită răspuns pe această cale;
- c) denumirea autorității publice;
- d) obiectul petiției și motivarea acesteia;
- e) semnătura petiționarului ori a reprezentantului său legal sau împuternicit, iar în cazul petiției transmise în formă electronică – semnătura electronică

1.2. La capitolul „obiectul petiției și motivarea acesteia” petiționarul va indica:

- a) fidel mesajul susceptibil de a constitui dezinformare și arată exact unde (în ce serviciu media audiovizual) și când (ziua/ora) a fost răspândit;
- b) o explicație și o argumentare atât a caracterului fals sau înșelător al mesajului răspândit susceptibil de a constitui dezinformare, cât și dauna pe care o poate aduce securității statului;
- c) după caz, va demonstra că mesajul susceptibil de a constitui dezinformare a fost răspândit în spațiul public de un furnizor sau de un distribuitor de servicii media audiovizuale.

1.3. Dacă petiția nu corespunde cerințelor prevăzute la pct. 1.1. lit. c)-e) și/sau nu conține informațiile de la pct. 1.2, petiționarului i se indică asupra neajunsurilor și i se acordă un termen rezonabil pentru înlăturarea lor. În cazul în care petiționarul nu înlătură neajunsurile în termenul acordat, petiția nu se examinează (art. 76 alin.(2) din Codul administrativ).

Nota Bene (NB)! Pentru o înțelegere corespunzătoare a noțiunii de securitate națională, a consulta tabelul alăturat.

Securitatea națională reprezintă ansamblul măsurilor politico-diplomatice, economice, militare, ecologice și de altă natură care asigură statului independența și suveranitatea națională, integritatea teritorială, ordinea internă constituțională și propriul sistem de valori.

Securitatea economică

(sistemul financiar-bancar, resursele energetice, sectorul industrial, agricultura, alimentația, comerțul).

Securitatea politică

(stabilitatea sistemului constituțional și al statului de drept, dar și protecția fizică a personalităților publice).

Securitatea socială

(echilibrul și relațiile dintre grupuri, precum și sistemul de protecție socială);

Securitatea ecologică

(prevenirea catastrofelor de orice tip);

Securitatea informatică

(protejarea sistemelor informatice și a rețelelor de telecomunicații);

Securitatea alimentară

(sistem de protecție și control, ce vizează sănătatea consumatorilor, asupra materiilor prime, practicilor agricole și activităților de prelucrare alimentară);

Securitatea culturală

(prevenirea poluării mediului cultural cu elemente de subcultură sau intruziune culturală);

Securitatea informațională

(protecție a necesităților de natură informațională ale individului, societății și statului, care să permită asigurarea satisfacerii acestora și evoluția lor progresivă, independent de prezența amenințărilor de natură informațională, interne și externe”);

Securitatea militară

(tot ceea ce ține de domeniul forțelor armate).

2. Descrierea contextului în care a apărut cazul.

Descrierea contextului se referă la:

2.1. Informații despre proprietarul/beneficiarul final al serviciului media care a răspândit mesajul susceptibil de a constitui dezinformare:

2.2. Narațiune: detalii despre narațiunea pe care o susține mesajul susceptibil de a constitui dezinformare și/sau despre contextul în care a fost difuzată/făcută (ce narațiune este formulată și cine o formulează; narațiunea e originală/inedită sau cunoscută; dacă e cunoscută, de unde e preluată/inspirată; de ce narațiunea a apărut anume în momentul dat; în legătură cu ce a fost făcută narațiunea și în ce circumstanțe; ce a precedat apariția narațiunii; prin ce fapte/argumente este susținută narațiunea etc.).

3. Aplicarea criteriilor de evaluare.

3.1. La această etapă se stabilește dacă mesajul constituie sau nu dezinformare, prin răspunsurile la un set de întrebări, după cum urmează:

- Se poate considera că mesajul conține elemente de dezinformare?
- Informația din mesaj este falsă sau înșelătoare?
- În ce termeni, în ce cuvinte este exprimată informația falsă sau înșelătoare?
- Ce fapte contrazic informația falsă sau înșelătoare?
- Care sunt sursele primare ale faptelor ce contrazic informația falsă sau înșelătoare?
- Dacă nu există surse primare, care sunt sursele secundare ale faptelor ce contrazic informația falsă sau înșelătoare (de indicat, cel puțin, două surse secundare)?

➤ Sursele primare/secundare sunt suficiente pentru a dovedi că informația din mesaj constituie dezinformare?

Dacă răspunsurile la întrebările din sbp. 3.1. nu sunt afirmative și/sau nu pot fi susținute de dovezi incontestabile, atunci nu se atestată semne de încălcarea CSMA, fapt consemnat de persoana responsabilă de examinarea petiției în raportul de control/monitorizare, care este prezentat membrilor CA și părților interesate spre examinare. Dacă, însă, este constatat caracterul fals sau înșelător al informației din mesajul răspândit, analiza cazului continuă cu răspunsuri la următoarele întrebări:

➤ Organizații de verificare a faptelor au publicat analize care dovedesc caracterul fals sau înșelător al informației din mesajul răspândit?

➤ Dacă da, analizele respective au condus la aceleași concluzii ca și ale CA?

NB: Caracterul fals al informațiilor se referă la informațiile contrare adevărului, mincinoase, neîntemeiate pe fapte, care au numai aparența adevărului, veridicității. Caracterul fals poate fi demonstrat prin verificare și confruntare cu informațiile disponibile în spațiul public în momentul răspândirii mesajului, inclusiv cu cele din analizele efectuate de verificatorii de fapte profesioniști. Caracterul înșelător al informațiilor se referă la informațiile care, prin formulări, accente, interpretări și prezentare echivocă, ambiguă, confuză, induc în eroare publicul, abuzând de bunacredință a acestuia. Informațiile înșelătoare creează în mintea omului o idee sau o impresie greșită despre fapte, iar răspândirea repetată a unor astfel de mesaje conduce în timp la crearea unei imagini greșite despre fapte și fenomene, întărind stereotipuri și perpetuând prejudecăți.

3.2. Detalii care să demonstreze caracterul intenționat al răspândirii informației false sau înșelătoare:

➤ Informațiile sunt răspândite accidental, ciclic sau pe termen lung?

O campanie de dezinformare intenționată începe cu aruncarea accidentală în spațiul public a unei idei bazate pe informații false sau înșelătoare cu referire la un subiect de interes public (vizând securitatea națională, de exemplu). În cazul în care această informație nu este răspândită repetat de serviciul media, este dezmințită și nu se mai revine la ea, atunci difuzarea dezinformării este pusă pe seama unei greșeli jurnalistice, neintenționate, a unei erori deontologice. Dacă, însă, informațiile false sau înșelătoare sunt difuzate repetat, ciclic (în campaniile electorale, în preajma unor evenimente importante pentru Stat și cetățeni), sau pe termen lung (sunt atacate periodic ideile privind vectorul extern al țării, politicile publice în domenii-cheie, reformele în contextul parcursului european etc.), atunci este vorba despre o intenție de a răspândi informații false și înșelătoare cu scopul de a semăna neîncredere, de a eroda reziliența oamenilor și încrederea lor în instituțiile statului, în sistemul de politici publice și în valorile democratice. Intenția care stă la baza răspândirii unor astfel de informații poate fi schimbarea cursului politic din țară, creșterea numărului de opinii anti-stat și a scepticismului cu privire la cursul adoptat de Guvernul legitim al țării, și chiar preluarea controlului asupra sferei politice și a altor domenii-cheie din stat.

➤ Proprietarul/beneficiarul final al serviciului media audiovizual este afiliat politic?

Afilierea politică poate fi un indicator pentru determinarea/argumentarea intenției de a răspândi informații cu un caracter fals sau înșelător. Dacă proprietarul este cunoscut pentru ideile sale cu referire la subiecte de interes public, inclusiv în ceea ce privește vectorul de dezvoltare a statului, politicile publice etc., probabilitatea ca aceste idei să se regăsească și în conținuturile difuzate de serviciul media audiovizual este mai mare.

➤ La determinarea intenției se va ține cont și de prevederile Codului Penal al Republicii Moldova, care, la **Articolul 17. Infracțiunea săvârșită cu intenție**, stipulează: „se consideră că infracțiunea a fost săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admitea, în mod conștient, survenirea acestor urmări”.

3.3. Informația cu caracter fals sau înșelător răspândită a dăunat sau este în măsură să dăuneze securității naționale?

Următoarele patru criterii de evaluare, exprimate prin patru întrebări, sunt cumulative, adică, dacă răspunsul măcar la una dintre întrebări este negativ, înseamnă că nu există semne de o încălcare a CSMA.

- Informația vizează securitatea națională?
- Informația falsă sau înșelătoare vizează în mod intenționat securitatea națională?
- Informația falsă sau înșelătoare a adus deja sau este în măsură să aducă daune semnificative securității naționale?
- Există o legătură causală directă între daune și informațiile false sau înșelătoare răspândite?

3.4. Gradul de răspândire a informațiilor false sau înșelătoare.

Criteriul măsoară amploarea răspândirii informațiilor false sau înșelătoare.

- Informațiile false sau înșelătoare au fost răspândite prin intermediul unui singur mijloc - serviciul media audiovizual ce aparține proprietarului/beneficiarului final respectiv.
- Informațiile false sau înșelătoare au fost răspândite prin intermediul mai multor mijloace: serviciul media audiovizual liniar, serviciul media neliniar, rețelele de socializare, platformele de partajare a materialelor video etc (de indicat exact).

3.5. Circumstanțe atenuante și agravante.

Criteriul vizează comportamentul furnizorului serviciului media în cazul răspândirii informațiilor false sau înșelătoare.

➤ Circumstanțe atenuante: circumstanțele în care sunt aplicate corespunzător normele deontologiei profesionale.

De exemplu: în cazul unei transmisiuni în direct cineva prezintă o informație falsă sau înșelătoare, iar moderatorul, în mod explicit, o dezmente în cadrul aceluiași program audiovizual ori se disociază de ea, sau, la scurt timp după transmisiunea în direct, furnizorul serviciului media difuzează un mesaj în care dezmente informația pe care o consideră falsă sau înșelătoare și/sau se disociază explicit de aceasta.

➤ Circumstanțe agravante: circumstanțele în care serviciul media a mai răspândit informații cu caracter fals sau înșelător”.

De exemplu: CA a constatat că anterior furnizorul de serviciu media a încălcat CSMA (art. 17 sau art. 13); CA a fost sesizat cu privire la aceeași informație sau la alte informații cu caracter fals sau înșelător răspândite de respectivul serviciu media; CA a examinat anterior sesizări cu privire la această informație sau la alte informații cu caracter fals sau înșelător răspândite de respectivul serviciu media.

Fiecare potențial caz de dezinformare urmează să fie analizat conform criteriilor de evaluare și luând în considerare toate elementele și detaliile referitoare la caz, prevăzute în prezenta metodologie. Doar o analiză de conținut complexă și riguroasă este în măsură să determine caracterul fals sau înșelător al informațiilor, răspândirea lor intenționată, precum și daunele sau probabilitatea daunelor pe care le pot aduce securității naționale a Republicii Moldova. Metodologia indică CA să țină cont de toate circumstanțele și elementele în procesul de analiză a unui potențial caz de dezinformare și să decidă în funcție de rezultatele analizei.